

Бурцева І. І.,

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Луганськ

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ: ПОШУК МЕТАСМИСЛІВ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ (НА ПРИКЛАДІ ПОЕЗІЇ Е. ДІКІНСОН «I DWELL IN POSSIBILITY»)

У поданій статті йдеться про складність і багатогранність процесу інтерпретації художніх творів та особливості розуміння поезії на рівні віднайдення метасмислів. Подано і проаналізовано результати проведених досліджень.

Ключові слова: *смысл, метасмысл, интерпретация, полифония текста.*

В данной статье рассматривается сложность и многогранность процесса интерпретации художественных произведений и особенности понимания поэзии на уровне выявления метасмыслов. Приведены и проанализированы результаты проведенных исследований.

Ключевые слова: *смысл, метасмысл, интерпретация, полифония текста.*

This article deals with the complexity and diversity of prose and poetry interpretation process and the peculiarities of poetry understanding on the level of meta meanings establishing. The results of conducted research are presented and analyzed.

Key words: *meaning, meta meaning, interpretation, text polyphony.*

У сучасній філологічній науці однією з ключових проблем є проблема інтерпретації художніх текстів, зокрема поетичних творів. Складність інтерпретації полягає в тому, що через різноманітність сучасних підходів до тексту надзвичайно важко віднайти точні критерії для здійснення інтерпретації як усього тексту, так і його окремих елементів у якійсь конкретній площині: як знаку, символу, художнього прийому тощо.

Слова, фрази й сполучення їх у художньому тексті, що утворюють собою повідомлення, мають при цьому певну поліфункціональність. Зображуючи вигадані події й вигадані світи за подібністю до реальних, вони вибудовують як взаємозв'язки всередині світу, так і аналогії зі світом дійсним. А оскільки процеси в реальності багатомірні й багатовалентні, та сама людська свідомість добуває ці відносини й у світі вигаданому.

Така особливість мислення дозволяє, наприклад, витлумачувати поведінку персонажа виходячи із власного досвіду й існуючих теорій, так само, як і поведінку реального індивідуума, про якого ми маємо певні відомості. У той же час людині властиво проектувати свої враження, відчуття, переживання як на об'єкти, що оточують його в дійсності, так і на художні образи. Завдяки цьому, герої, епізоди, деталі тексту можуть за асоціацією зв'язуватися із цілим навколо понять, а також наділятися символічним, міфологічним, ідеологічним, або психологічним і т.п. значенням.

Так чи інакше, багатомірність інтерпретацій і трактувань обумовлена здатністю людини відчувати розмаїтість і полівалентність явищ життя з одного боку, і прагненням застосовувати ту ж модель до тексту – з іншого. Літературний твір до яких-небудь трактувань сам по собі інформативний й осмислений, тому що спрямований, насамперед, на сприйняття. Не повідомляючи читачеві буквальних відомостей, художній текст викликає в людини складний комплекс переживань, тобто відповідає певній внутрішній потребі. Причому, конкретному тексту відповідає конкретна психологічна реакція, порядку прочитання – конкретна динаміка зміни й взаємодії переживань. Таким чином, сприйняття тексту в сукупності прочитання й реакції являє собою психологічний процес, що свідчить про те, що текст є не просто набором знаків, або їхньою послідовністю, але потужним комплексним стимулом. Тут слід також підкреслити той факт, що в кожного читача формується власний образ тексту, у відповідності до його індивідуальної картини світу, емоційного стану, тощо.

Зокрема, А.А. Брудний розглядав текст як концентровану дійсність, орієнтовану на її розуміння. Він казав, що текст, «з одного боку, зберігає найважливішу якість об'єктивно реального: матеріальний носій змісту, що поданий нам у чуттєвому сприйнятті, не залежить від нашої волі або ж свідомості.» [2] А з іншого боку, на думку науковця, у тексті є сумісними незмінність матеріального носія смислу зі змінами власне самого смислу в процесі розуміння його читачами, без яких текст сам по собі є мертвим, таким, що не має смислу.

Таким чином, можна виокремити дві системи інформації: перша – це власне текст, що несе в собі інформацію й смислове навантаження, а друга – це внутрішній світ читача, його знання й уявлення про оточуючий світ.

Під час розуміння тексту відбувається зіткнення цих двох систем, і з'являється нове знання. Це знання може складатися або з готових пропозицій, які сприймаються читачем як істинні й не піддаються оцінці (оволодіння змістом), або при рефлексивному ставленні до тексту відбувається осмислення змісту, і здійснюється пошук смислів у тексті. Ці смисли можуть мати різний характер: емоційно-оцінний, дедуктивний, образний. Рефлексивний підхід до розуміння тексту дає читачеві можливість опанувати художній задум тексту.

Тобто для розуміння тексту важливий не тільки багаж знань читача і його емоційний стан, але й здатність розуміти, тобто своєрідні навички роботи з текстом. Що значить «я зрозумів» і «що ж я зрозумів» – це ключові моменти у взаємодії читача з текстом, на думку Г.І. Богіна, який уважав рефлексію одним із найголовніших способів розуміння художнього тексту.

Так, П. Рікер зв'язує інтерпретацію з особливою роботою мислення, «яка складається в розшифровці смислу, що стоїть за очевидним смислом, у розкритті рівнів значення, укладених у буквальному значенні» [4].

Процес розуміння, осмислення тексту можна описати як процес пошуку смислів тексту, і процес логічних висновків, які складаються в певні метасмисли, тобто смисли іншого рівня. Метасмисли створюються на основі висновків читача щодо прочитаного. Смысл тексту в цьому випадку протиставляється змісту тексту:

якщо зміст будується на основі пошуку пропозицій, то його смисл заснований на зв'язку тексту з навколишнім світом, а також з індивідуальною картиною світу читача і його ціннісних позицій.

Пошук метасмислів у художньому тексті досягається за допомогою рефлексії й інтерпретації. Г.І. Богін відзначав, що рефлексивному читанню варто навчати [1]. Інтерпретація – це виражена словами рефлексія [1, с. 4], що вербалізує смисли тексту. Інтерпретація відштовхується від пропозицій і задіює особистий досвід читача, його точку зору. Повна інтерпретація досягається за допомогою застосування декількох методик. Г.І. Богін докладно описав такі герменевтичні техніки як герменевтичне коло, розтягування смислів й інтендування.

За допомогою застосування техніки герменевтичного кола залучається особистий досвід і знання про навколишній світ, відбувається зіставлення різних частин тексту. Техніка розтягування смислів складається у виявленні й інтерпретації декількох художніх засобів, що розкривають певний смисл. Ці художні засоби служать для збільшення смислу, вони можуть слідувати один за одним у тексті, а можуть перебувати на значній відстані. Але в будь-якому разі, вони зв'язані один за допомогою єдиної художньої лінії, вони містять один метасмисл, або зв'язані метасмисли. Техніка інтендування полягає в рефлексивному аналізі зрозумілого. «Я зрозумів, але що ж я зрозумів?» – це питання читач задає собі при зустрічі з уривком тексту, що містить художню ідею й метасмисл.

Розуміння поліфонії тексту – це важливий етап рефлексії над текстом. Поліфонією вважається такий спосіб викладу подій у тексті, при якому ми можемо бачити погляд на ситуацію в тексті з боку різних людей: персонажів тексту, читача, автора, середньостатистичної людини, суспільну думку й т.д. Поліфонія – це сполучення точок зору. «Точки зору подані в плані ідеологічних розходжень носіїв точок зору, в «плані оцінки» [1, с. 638]. Усвідомлення того, що така поліфонія існує в тексті, а також її правильна інтерпретація дає можливість читачеві подивитися на події, викладені в тексті, очима різних людей. Відбувається подвійна рефлексія: читач розуміє те, що розуміють інші.

Це підтверджує той факт, що процес сприйняття, як і процес породження тексту, протікає на базі індивідуального досвіду читача, особливостей його мислення, активності й широти виникаючих асоціативних зв'язків.

Такі особливості взаємодії читача з текстом свідчать про те, що вже у самому художньому тексті повинні бути деякі віхи, що обумовлюють стабільність його смислу, і наявність «таких особливостей, які визначають або, принаймні, дозволяють... множинність інтерпретацій» [3]. При цьому в самій цій множинності інтерпретацій повинна виявитися деяка типологія особистості сприймаючого, тому що незважаючи на всю розмаїтість особистого досвіду, на підставі якого складається мовна картина світу окремого індивіда, шляхи її складання носять колективний характер, чим і обумовлюються близькі області в мовній пам'яті людей.

У своїй статті Г.О. Лесскіс висловлює припущення, що синтагматичні відносини в художньому тексті, тобто «відносини між елементами (або безлічами елементів) будь-якого одного рівня, що входять у цей текст», завжди виражені експліцитно, розбіжності в синтагматиці між письменником і читачем не такі часті» [3, с. 431]. У синтагматичні відносини автор статті вкладає звукову організацію вірша, композицію, співвідношення фабули й сюжету, відносини діючих осіб і т.п., те, що «задано назавжди» [3].

Набагато складнішою є ситуація з парадигматичними (асоціативними) відносинами, під якими розуміються відносини між елементами тексту й будь-якими елементами, що знаходяться поза межами тексту [3]. Асоціативні відносини завжди суб'єктивні. Як стверджує Г.О. Лесскіс, «вони залежать не тільки від творця тексту, але й від читача, від його освіченості, інтелектуального й духовного рівня, складу розуму й характеру, спрямованості його філософських, релігійних, політичних та інших інтересів» [3, с. 432].

Крім того, на думку Г.О. Лесскіса, будь-який художній твір так чи інакше завжди співвідносить створену ним у тексті модель світу власне із цим світом. Науковець переконаний, що «образи, задані в синтагматиці тексту, не просто й не тільки суть знаки зображених ними речей і людей, станів і ситуацій, але також моделюють смисли вищого рівня, тобто породжують ті асоціації, які тільки й роблять їх художніми образами. Без цих асоціацій вони залишилися б приватними картинками» [3].

М.М. Бахтін зазначає, що окрема доля, окрема подія, навіть якщо вони з'явилися приводом до написання твору, стають художнім образом тільки якщо викликають читацькі асоціації з реальним і емоційним світом їхнього життя. Цим визначається й історичне переосмислення, «переакцентуація» класичних творів. Отже, при інтерпретації «спрацьовують» асоціації з реальним світом, як історичним, так і світом читача.

Отже, індивідуалізація інтерпретації художнього тексту безсумнівна, її діапазон визначається обсягом асоціативних зв'язків, закладених у тексті (як експліцитно, так і імпліцитно) і виникаючих при його сприйнятті.

Цей факт було підтверджено нами під час компаративного аналізу інтерпретації поетичних творів Емілі Дікінсон у традиції російської та американської шкіл літературознавства.

Для детального аналізу нами було обрано вірш поетеси «I dwell in Possibility», який у російськомовних (Б. Львова, В. Савіна, Л. Ситника) та україномовних (М. Тарнавської, О. Зуєвського) перекладах виглядає набагато більш спрощеним, аніж в оригіналі, де розкривається закладений в нього глибинний смисл – метасмисл.

Усі метасмисли наведеного вірша детально аналізуються в рамках курсу «Сучасної й Новітньої Американської Поезії», що викладається в форматі дистанційного курсу Пенсільванського університету [5]. Так, якщо наших читачів і, здебільшого, перекладачів, бентежать перші два рядки: «I dwell in Possibility – / A fairer House than Prose –», то в інтерпретації професора Ела Фара простежується чітка паралель: 'possibility' – «поезія», а 'prose' – «буденність, проза життя». Науковець наголошує на тому, що для поетеси «поезія» – це спосіб мислення, який принципово відрізняється від загальноприйнятого, від «прози» як явища, що описує дійсність просто, лінійно й примітивно.

Також звертається увага на той факт, що авторка використовує в цьому вірші виключно тире – як домінуючий пунктуаційний знак, який, втім не є характерним для інших віршів Дікінсон. Таке несподіване пунктуа-

ційне рішення вірша пояснюється свідомим використанням поетесою «тире» в кожному випадку, коли вона потребувала будь-який пунктуаційний знак – від коми до двокрапки. Це звернення, на думку науковця, є свідомим, воно підкреслює настрій вірша – протест поетеси проти буденності життя [5]. Втім, цей витончений мереживний пунктуаційний малюнок не знайшов свого відображення в жодному перекладі.

Таким чином, підсумовуючи усе вищезазначене, слід зробити висновок, що інтерпретація є насправді дихотомічним процесом, адже носить суб'єктивно-об'єктивний характер, обумовлений, з одного боку, особистістю інтерпретатора (читача/перекладача), з іншого – об'єктивними реаліями життя й часу автора та його власною особистістю.

Література:

1. Богин Г. И. Обретение способности понимать / Г. И. Богин. – М. : Изд-во ЛКИ, 2001. – 761 с.
2. Брудный А. А. Психологическая герменевтика / А. А. Брудный. – М. : Лабиринт, 1998. – 136 с.
3. Лесскис Г. А. Синтагматика и парадигматика художественного текста / Г. А. Лесскис // Язв. АН СССР, Сер. лит. и яз. – 1982. – Т. 41. – №5. – С. 430-433.
4. Рикер П. Конфликт интерпретаций / П. Рикер. – М. : «Смысл», 1995. – С. 18.
5. Fahr Al. Modern and Contemporary American Poetry: Brief Introduction To The Course / Al Fahr. – Penn. PH, 2012. – 258 p.